

ומתרצינן: **התם**, בשעה שביטל את העשה ב-טז ב-
בכך ששרף המשכון —

גברא — בר תשלומין הוא!

ואז, אינו מתחייב מלקות על מעשיו, כי עדיין יכול הוא בשעה זו לתקן מעשיו, בתשלומים לגר.

ומה שבסופו של דבר הוא אינו משלם, זה משום שלאחר מכן, במיתת הגר — **שעבודא דגר**, חובו כלפי הגר, הוא דקא פקע מאליו. אך המלוה הממשכן לא ביטל אז בידים את האפשרות לתקן. ולכן הוא פטור ממלקות.

ג. פאה

ומקשינן עוד לרבי יוחנן:

והא איכא לאו נוסף הניתק לעשה שיתכן בו מלקות, בענין של מצוות פאה, דרחמנא אמר [ויקרא כג] "לא תכלה פאת שרך בקוצרך". ומנתק הכתוב את הלאו הזה למצות עשה — "לעני ולגר תעזוב אותם".

והיינו, שאם כילה לקצור את כל השדה, ולא השאיר בה לעניים פאת שדה ובה קמה לא קצורה — יעזוב חלק מהקציר לעניים, ויתקן בכך את הלאו.

בין **בביטלו** לעשה בידיו, באם ישרוף את הגזילה או את המשכון.

ובין לא **ביטלו** לעשה.

ולמה אמר רבי יוחנן שאין עוד מצוות כגון זו?

ומתרצינן: **התם**, בגזילה ובמשכון, כיון דחייב הגולן או הממשכן **בתשלומין** אם שרף את הגזילה או את המשכון, הרי הוא נפטר ממלקות מטעם אחר (14) —

משום שאין אדם לוקה **ומשלם** כאחת.

ולכן לא הזכיר רבי יוחנן מצוות אלו.

מתקיף לה רבינא: הא איכא במצות משכון אופן ש"בטלו" לגמרי, שאין בו אפילו הזדמנות של תשלומים, כגון **משכנונו של גר**, ושרף את המשכון בחיי הגר, ומת הגר קודם שהחזיר לו.

כי אם מת הגר ואין לו יורשים, אז אין לו שום אפשרות תשלומין. ומן הדין צריך המלוה ללקות.

וחזרת הקושיה למקומה, שמצינו מצוה נוספת שלוקה עליה כשביטלה.

כאבוד המשכון.

ומשלם. וביאר, שחייב התשלומין אינו חל כשורף, אלא הוא חל בעת שמשכנו או גוולו, שכבר אז הוא מתחייב שאם לא יחזירנו כמות שהוא, הרי הוא מתחייב כבר אז בתשלום דמיו. וראיתו היא מהא שאין לוקה למאן דאמר "קיימו ולא קיימו", דלדבריו לכאורה הוי מלקות משעת גזילה, וממון משעה שנשרף או נאבד החפץ.

וכן משמע **בביאור הגר"א** (ח"מ ע"ב סק"א) ועיין באבן האול ובברכת שמואל בסוף כתובות שביארו דבריו, ועיין מחנה אפרים גביית חוב סימן י"א.

14. עיין בתוד"ה התם. ובריטב"א הביא פירוש רמ"ה דאפילו בטלו אינו לוקה, כי אין לוקה

מלאכת מירוח הכרי לא חל שם טבל על התבואה.

אבל אם כבר מירח בעל התבואה את הכרי, שאז התחייב הכרי במעשר על ידי שגמר מלאכתו — הרי הוא מעשר תחילה את הכרי, ורק אחר כך נותן לו לעני את חלק הפאה.⁽¹⁾

זאת, כדי שלא יצטרך העני להפריש מעשר מהפאה [שנעשתה טבל בגמר מלאכה, בהחלקת הכרי], ויפסיד העני מחלקו בפאה.

כי הרי לקט ופאה פטורים ממעשר, ויכולים העניים לזכות בהם ולאוכלם מבלי לעשר מהם. אך כאשר בעל השדה לא הפריש פאה מיד כדין, אלא המתין עם הפרשתה עד אחר המירוח, וגרם לתבואה להתחייב במעשר, עליו לתקנה כדי שלא יצטרך העני להפריש מחלקו.

ומשמע ממשנה זו, שמצות נתינת הפאה היא רק עד לשלב שבו נגמרת המלאכה שבשדה.

ומשכחת לה בין ב"קיימו ולא קיימו", אם לא השאיר פאה בשעת הקציר לעניים, ובין ב"ביטלו ולא בטלו", וכגון שטחן את התבואה, כי לאחר שהשתנתה התבואה ונעשתה קמה, שוב אין הוא חייב עוד במצות פאה —

דתניא במסכת בבא קמא [צד א], בסוגיית "שינוי קונה":

מצות פאה לכתחילה, היא להפריש מן הקמה, שישאיר בקצה שדהו קמה לא קצורה למצות פאה.

ואם לא הפריש מן הקמה — מפריש מן העומרים הקצורים והאגודים לאלומות.

ואם לא הפריש מן העומרים — מפריש מן הכרי [ערימת התבואה] עד שלא מירח [החליק, וגמר את מלאכת] הכרי.

ועד אז יכול הוא להפריש פאה, והיא תהא פטורה מן המעשר, כיון שכל עוד לא נגמרה

ומאיר דלוקה ומשלם, ילקה על גזל. ועל כרחק תשלומין בגזל חשיבי ניתק לעשה. ועיין בדבריו לעיל.

1. פירשו תוס' בב"ק (צד א) שאף למאן דאמר "יש ברירה" צריך בעל הבית לתרום על כל התבואה, גם על החלק היחסי של העניים, על אף שהעניים פטורים ממעשר על הפאה, כיון שכל זמן שלא הפריש בעל הבית את חלק הפאה, הכל הוא שלו ומתחייב במעשר.

ובכך יישב במנחת שלמה (ח"ג קמג ד) למה לא יפטר חלק העניים משום הפקר — כי עתה עדיין נחשב כל הכרי כתבואה שלו.

ובאחיעזר (ח"א כ"א ג') כתב, שכך מוכח למאן דאמר בטלו, שחייב המלקות חל משעת הגזל והמשכון. דאי מעת ביטול העשה, ישלם על החיוב ממון משעת הגזל, וילקה משעת ביטול העשה. ועיין לעיל בביאור דעת הרמ"ה, מתי היא שעת ההתראה, ותלוי בשעת החיוב למאן דאמר בטלו.

עוד כתב באחיעזר, שלפי הרמ"ה סוגיין מיירי רק במשכון, וכסברת הרמב"ם בחד, וחולק בחד.

ועיין בשיעורי רבי שמואל, דאיסורו בלא דלא תבא אל ביתו, ואינו נתקן בתשלומין, אלא נפטר משום שאין לוקה ומשלם. אך בגזל סגי במה שחייב בתשלומין. דאם לא כן, לפי רבי

הניתק לעשה נוסף שיש ללקות עליו, לרבי יוחנן!

ומכח הקושיה הזאת, חוזרת בה הגמרא, ומבארת את דברי רבי יוחנן באופן אחר –

אלא, כוונת רבי יוחנן שאמר מצינו רק **“זאת, ועוד אחרת”**, היא **אהא**, על מצות פאה.

אבל עשה של **אונם** – לא נחשב “אפשר לבטלו”, ולכן לא מצינו שום אופן שלוקה על הלאו, אפילו לא בהדירה על דעת רבים שלא יחזירנה אליו –

דחיבא אמרינן “גדר על דעת רבים” אין לו **הפרה** – רק בהפרה לדבר הרשות.

אבל לצורך דבר מצוה – יש לו **הפרה**!

ואם כן, אונם, שכל ימיו הוא מצווה ב”עמוד והחזר”, יכולים להתיר את נדרו.⁽²⁾

והראיה: **כי הא**, כמו המעשה, **דההוא מקרי** דרדקי מלמד תנוקות, **דחוח פשע**, שהיה מכה **בינוקי**, בתינוקות, יותר מדאי.⁽³⁾

אבל, אם לאחר מכן המשיך וטחן בעל התבואה את התבואה, והשתנתה התבואה ונעשתה קמח, פטור הוא ממצות פאה, ונמצא שבטחינתו הוא מבטל את העשה בידיו.

ואם כן, מצינו שלוקה על לאו נוסף הניתק לעשה, שלוקה עליו כשמבטל את אפשרות התיקון של העשה בידים, וקשה לרבי יוחנן.

ומתריצין: רבי יוחנן סבר **כדרבי ישמעאל**, **דאמר**: לא נפטר ממצות פאה בטחינת התבואה, ולדבריו, **אף מפריש פאה מן העסה, ונותן לו!**

אך עדיין מקשינן:

ולרבי ישמעאל נמי, גם אם יסבור רבי יוחנן כמוהו, עדיין יקשה לרבי יוחנן:

הרי **משכחת לה** שיבטל עשה של פאה, באופן **דאכל** את העיסה מבלי להפריש ממנה פאה, שאז כבר אין שום דבר לתת לעני כדי שיוכל לתקן בכך את הלאו של “לא תכלה פאת שדך בקוצרך”, ונמצא שמבטל באכילתו, בידים, את האפשרות לקיים את העשה ולתקן את הלאו. ואם כן, מצינו לאו

אולם **באבני מילואים** (כ”ח סק”ס), ובאחיזרז (ח”א י”א) ביארו הסוגיא שהדירה לאחר שגירשה, ולפיכך פירש”י שמתירים לו מפני העשה להחזירה ולא מחמת הלאו של “לא יוכל לשלחה”, כי מפני תיקון הלאו אין מתירין.

3. **ובריטב”א** פירש שלא היה שומר יפה על קביעותו בלימודים, והיו מתבטלים, או שלא היה מדקדק לתקן טעויותיהם.

2. כך פירש”י. ודייק באגרות משה (יו”ד א, קכו י) למה לא נקט רש”י משום הלאו “לא יוכל לשלחה”?

והוכיח, ששיטת רש”י היא, שרק למצוה שהתחדשה אחר הנדר, מתירין לו, ולא למצוה שהיתה קיימת בעת שנדר. והבין האגרות משה שהדירה קודם שגירשה, ובשעת הנדר היה בלאו, ועדיין לא חל העשה להחזירה, עד שגירשה. ואמנם, אחר שהתירו לו מפני העשה להחזירה, הוא גם יוכל להחזירה, וגם לא יעבור בלאו.

אדריה רב אחא, הדירו רב אחא על דעת רבים, שלא ימשיך ללמד תינוקות. (4)

ובכל זאת **אהדריה רבינא**, החזירו לאומנותו ללמד תנוקות, על ידי שהתיר את הדרתו, מפני **דלא אשתכח**, שלא נמצא מלמד תינוקות אחר, דדייק בשינון הסוגיות כותיה.

הרי שלדבר מצוה, מתירין אפילו נדר שנעשה על דעת רבים.

ואם כן, לא מצינו אופן לביטול בידים של עשה להחזיר אנוסתו, כי גם אם ידירנה על דעת רבים יש היתר לנדרו, כיון שמצוה עליו להחזירה. ולכן אין לוקים על לאו של אונס.

שנינו במשנה: **והאוכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים. וכולי.**

אמר רב יהודה: האי מאן דאכל ביניתא דבי כרבה, תולעת הנמצאת בכרוב —

מלקינן ליה משום "שרין השורין על הארץ". (5)

ומספרת הגמרא שכך גם נהג רב יהודה למעשה —

ההוא גברא דאכל ביניתא דבי כרבא, ונגדיה והלקהו רב יהודה.

אמר אבוי: מי שאכל פוטיתא, שבלע (6) שרץ המים בשלימותו — לוקה עליו **ארבע מלקיות.**

כי על שרץ המים נאמרו בתורה ארבעה לאוין —

בשרץ המים עצמו כתובים שני לאוין:

האחד, בספר ויקרא [פרק יא]: "וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת... שקץ ... מבשרם

כגרסתנו, שחיובו משום שרץ השורץ על הארץ. אך שאר ראשונים גרסו משום "שרץ האדמה". והריטב"א הביא פירוש התוס' שהחידוש הוא דלאו שרץ המים הוא אלא רמש האדמה, ואינו מותר באכילה בסימני טהרה של דגים. ולדבריהם לוקה רק על רמש האדמה.

אך לרש"י ותוס', שרץ הארץ הוא, ובסמוך מבואר שלוקה חמש. וצריך לומר שכאן קא משמע לן רב יהודה שלוקים עליו משום שרץ הארץ, כמבואר, ובאמת לוקה ה' מלקיות.

ובספר "קנאת סופרים" על סה"מ לרמב"ם הביא מכאן ראיה לדעת הרמב"ם בסמוך, שעל כל מין לוקה רק מלקות א'.

6. כך פירש רש"י. ונחלקו הפוסקים בכוונתו, האם רצה לומר שאם נתחלקה הפוטיתא בשעת הלעיטה שוב היא איננה נחשבת "בריה".

4. עיין רמב"ם וראב"ד (פ"ו משבועות ה"ט) ביאור אחר, והיא סוגיא ערוכה בגיטין (לו א). ועיין בית יוסף (יו"ד רכ"ח) שכפה את בני העיר שכל אחד מהם ידירו את המלמד על דעת כולם. וכן כתב הב"ח.

וכתבו שם תוס', הטעם שבדבר מצוה יש לו הרתה, כי ודאי ניחא לרבים שנדר על דעתם שיתירו לו לצורך מצוה, והרי זה כאילו הסכימו הרבים להתיר לו נדרו.

וברמב"ן כאן כתב, שדוקא למצוה כמקרי דקדקי, שחרטת כל האבות של התינוקות שוה באחת, כמו שהיה הנדר על דעתם, אפשר להתיר. אבל בשאר נדרים, שהרבים שייכים בהם, שנודר על דעתם, אך הם לא שייכים בחרטתם, אי אפשר להתיר.

5. כך פירש"י. ועיין תוד"ה ביניתא. והם גרסו

לא תאכלו".

והשני, בספר דברים [פרק יד] "וכל אשר אין לו... לא תאכלו, טמא הוא לכם".

ושני הלאוים הנוספים, הם בסיום פרשת סימני טהרה [ויקרא פרק יא], שנאמרו בה שני לאוין כלליים, לכל השרצים:

האחד, "אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרץ".

והשני, "ולא תטמאו בם".⁽⁷⁾

וחייבין בהם על כל סוגי השרצים.

ואם בלע נמלה חיה, אף על פי שאין בה שעור כזית, כיון שהיא בריה שלימה, חייב עליה בכל שהיא, ולוקה חמש.⁽⁸⁾

לפי שיש בה את שני הלאוין הכלליים האמורים בשרץ, וכמבואר לעיל.

ובנוסף, על שלשה לאוין המיוחדים לשרץ הארץ [בויקרא יא — מא מב מד] —

משום "שרץ השרץ על הארץ".

ואם בלע צרעה, שהיא שרץ הנחשב גם לשרץ הארץ וגם לשרץ העוף — לוקה

8. כתב הרמב"ם בספר המצוות (שורש ט), שאפילו במקום שאמרו חכמים שעובר כך וכך לאוין, לא יתחייב אלא מלקות אחת על שם אחד.

ובמצוות לא תעשה (קע"ט) דחה ביסוד זה את ביאור הגאונים שעל שרץ הארץ לוקה ב' מלקיות, משום "שקץ לא יאכל" ומשום "אל תשקצו", וכן בשרץ העוף לוקה אחד מהלאו שלו ואחד משום אל תשקצו, ואם יתחבר בבעל חי אחד שיהא שרץ הארץ, ושרץ העוף וגם שרץ המים יתחייב ג', משום לאו המיוחד בכל א', וג' משום כל תשקצו על כל אחד. ולא ביאר כיצד יפרשו את ריבוי הלאוין בפוטיתא ובנמלה. ועיי"ש במרגניתא טבא ובשבח הים.

וחולק הרמב"ם על הגאונים, מפני שחייבו שלש מלקיות על לאו אחד דאל תשקצו נפשתיכם.

והרמב"ן השיגו, שרוב האי גאון פירש כרש"י.

ועיין בשאלות פ"ד, ובריי"ף ספ"ג דחולין. והיא מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בשרש י"ד, אם מלקות הם על שם האיסור או על אזהרת הלאו, והולכים לשיטתייהו. ועיין קובץ

והביאו מירושלמי פ"ו דנזיר, דפליגי בזה רבי יוחנן וריש לקיש, ווהלכה כרבי יוחנן, שאף אם נחלקה בפיו הוי בריה, וחייב.

ולגבי בליעה בלא לעיסה, אי הוי כדרך אכילה, עיין בנודע ביהודה (קמ"א, יו"ד ל"ה) שנחלקו בזה הפוסקים.

ופוטיתא הוא שרץ המים הקטן מכזית, ולוקה עליו משום "בריה" וכדלהלן בנמלה. כך כתב רבינו תם בעירובין (כח א).

7. בחינוך (מצוה קס"ד) כתב שלפי הרמב"ם לאו זה הוא מיוחד לשרץ המים. ולרמב"ן הוא לאו כללי. ונחלקו לשיטתם —

לרמב"ם חילוק המלקיות תלוי ברובי התכונות של השרץ, וכיון שפוטיתא הוא מין בפני עצמו, ואינו דג, ולכן לוקה עליו מלקות נוספים, כי הוא שורץ במים, אך אינו דג טמא.

ולרמב"ן לוקין על ריבוי לאוין. אך אין לוקין על "לאוין כוללים", כמו הלאו "אל תשקצו". וכבר העירו, שאם כן חסר בארבע מלקיות, אך הרמב"ן לא נקט כלל פסוק זה כי אם "ולא תשקצו נפשתיכם בבהמה ובעוף".

ע"ש. (9)

לוקה שתיים על שני הלאוין הכלליים
בשרצים, ולוקה עוד שלש מלקיות על
שלשת הלאוים המיוחדים לשרץ הארץ.

ולוקה עוד מלקות אחת נוספת על הלאו
הנוסף **משום שרץ העוף** [דברים יד] "וכל
שרץ העוף — טמא הוא לכם, לא יאכלו".

אמר רב אשי: המשהה את נקביו (10) עובר
משום "בל תשקצו את נפשותיכם" [בפרשת
שמיני, ויקרא פרק כ]. (11)

אמר רב ביבי בר אבבי: האי מאן דשתי, מי
ששותה בקרנא דאומנא, הקרן שמוצצים בה
האומנים המקיזים דם, והיא כלי מאוס —
קא עבר משום "בל תשקצו". (12)

אמר רבה בר רב הונא: ריסק תשעה נמלים,

על הארץ.

והריטב"א בעירובין (כח א) שנחשבת שרץ
הארץ כי היא מגדולי הארץ.

והמאירי כתב שמתחילתה היא שרץ הארץ
שאינן לה כנפיים. וכשמצמחת כנפיים מתווסף
עליה איסור שרץ העוף.

10. בשו"ע הרב (או"ח סימן ג') כתב והוא
שהרגיש כבר בנקביו ומעמיד עצמו. אך לא
העמידו חכמים דבריהם במקום כבוד הבריות,
כגון עד שימצא מקום צנוע וכן במקום הפסק
בתפילה. ועיין פרי מגדים ובביאור הלכה (בסימן
צ"ב).

11. בספר ברכת אברהם דן אם עובר משום בל
תשקצו בדבר שאדם זה אין נפשו קצה ממנו, אף
שרוב העולם קץ ממנו. או איפכא, שרק הוא קץ
ממנו, והעולם אין קץ ממנו. ודייק מלשון
הרמב"ם שכתב "אוכלין ומשקין שנפש רוב בני
אדם קיהה מהם", ובשו"ע השמיט לשון רוב.
ונשאר בצ"ע.

12. הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות (בפי"ז
הכ"ט) כתב שדבר זה "אסרו חכמים", וסיים
שהוא בכלל "בל תשקצו".

ובבית יוסף (יו"ד קט"ז) דן בכוונתו אי אסור
בדברים אלו מדאורייתא או מדרבנן, ואם

שיעורים כתובות אות נ"ח ובשיעורי רבי שמואל
תל"ח. הרמב"ם ביאר לפי שיטתו את
סוגייתנו, שאם יש בריה שיש בה תכונות
ופעולות של כמה מינים, לוקה על כל מין לפי
תכונתו, מלקות אחד. והיינו, שפוטיתא הוא עוף,
וגם שרץ העוף, וגם שרץ הארץ וגם שרץ המים.
ובנמלה נוסף בה ענין שאינה פרה ורבה עיי"ש,
ורפ"ב ממאכלות אסורות הכ"ג.

והראב"ד השיגו, שאין מינים כאלו, ואילו
מצאו חכמים מין כזה, לא היו משנים מפותיתא
לנמלה.

ועיין בחידושי הגר"ח סטנסיל בשם
הגר"ז, שלרמב"ם אין המלקות על המין אלא
על שם התואר, ולכן סובר שאפרוח קטן חשוב
שרץ הארץ, וכשיגדל יפקע ממנו תואר זה, יהא
עוף טמא בלבד.

והרמב"ן תמה, שבעירובין (שם) מוכח
שפוטיתא אינה שרץ הארץ, ובעיקר מכך
שמוכיחה הגמרא בפסחים (כד א) מפותיתא,
שבכפל לאוין לוקין כמה פעמים.

ועיין בחידושי מרן רי"ז הלוי שדימה הנידון
שם לפוטיתא, ועיין בדבריו בריש מסכת תמורה.
ואבי עזרי (פי"ט מסנהדרין) ביאר שזה גופא
חידושה דפוטיתא, דאף שכל המינים באחד —
לוקה עליהן.

9. רש"י בפסחים (כד ב) פירש שהיא שורצת גם

בהם יחד כזית, מצטרפין.

ולא פליגי, לא נחלקו רבה ורב יוסף על רבה בר רב הונא.

כי הא, זה שאמרו מצטרף עם אחד או שנים, מדובר ברברבי, בנמלים גדולות.

ואילו הא דאמר רבה בר רב הונא "עשר נמלים" מדובר בזוטרי, בנמלים קטנות.

שנינו במשנה, אבל טבל ומעשר ראשון וכו'.

אמר רב: אבל טבל של מעשר עני, שהופרשו ממנו תרומה ומעשר ראשון, אך לא הופרש ממנו מעשר עני — לוקה.

וחידושו של רב בטבל הטבול למעשר עני הוא, שאף על גב שמעשר עני גופו אין בו כל קדושה, שהרי נאכל הוא לזרים ואוכלין אותו בכל מקום, ואפילו בטומאה, בכל זאת, אם לא הפרישו אותו מהתבואה, הרי היא טבל, ולוקה על אכילתה.

וביטלן בכך מתורת בריה, וגם שיעור כזית אין בכולן יחד, והביא עוד אחד, חי, והשלימן זה העשירי, השלם, לכזית, ואכלו עמם —

לוקה שש מלקיות:

המש הוא לוקה משום חמשת הלאווים של אכילת שרצים, על אכילת האחד השלם, משום בריה.⁽¹³⁾

ואחד הוא לוקה על אכילת כולן יחד משום כזית נבילה.⁽¹⁴⁾

שהרי בשעת בליעתו, מת השרץ, ונעשה גם הוא נבילה, ואז הוא מצטרף עם התשעה לכזית.

רבה אמר רבי יוחנן, אם גדולים הם הנמלים, ויש בהם עמו כזית, אפילו הם רק שנים והוא — מצטרפין לכזית.

רב יוסף אמר אפילו היה רק אחד והוא ויש

כמו באוכל, וגם הוא אינו יודע בדבר.

13. ומבארים התוס' שחלק מהלאווים שנאמרו בשרצים לא נאמר בהן לשון אכילה, ואין עוברים עליהם אלא כשאכל בריה שלימה, ועליהם הוא לוקה רק משום אותה הנמלה האחת שאכלה שלימה, מבלי לרסקה קודם לכן.

14. רש"י ותוס' נקטו דהיינו איסור נבילה ממש [ועיין באחיעזר (יו"ד ו', ד') שדן בסיבת הצירוף]. אך הרמב"ם (פ"ד ממאכלות אסורות ה"ב) כתב שרק המינים הטהורים אסורים במותם משום נבילה, ולא הטמאין דאינו לוקה על הטמאים אלא משום בשר טמאה. ולפיכך תמה המגיד משנה על הרמב"ם שכתב בסוף פ"ב

מדאורייתא אין לוקין עליו דהוי כ"חצי שיעור". ובט"ז כתב שהוא לאו שבכללות.

ודחאו הפרישה, שהרי כל ענינים אלו בכלל שיקון הם.

ובתבואות שור ביאר דהוי לאו שבכללות, כיון ששרץ כתוב להדיא בפסוק ושאר הדברים דרשו חז"ל.

ובריטב"א כתב בשם רמ"ה דאסורין מדאורייתא אך הוא חילק בין קרנא דאומנא שהוא מדאורייתא למשהה נקביו דלכולי עלמא הוא דרבנן. וגם ברמב"ם (שם) כתב שמכים אותו מכת מרדות באוכל אוכלין מאוסין. ואח"כ כתב דין משהה נקביו ולא הזכיר שמכים אותו למנעו מכך.

והחילוק הוא, שבמשהה נקביו אין בו מעשה

ומבארת הגמרא את שיטת רב:

במאן, כמו מי סובר רב שמעשר עני טובל את הפירות? — **כי האי תנא**:

דתניא, אמר רבי יוסי: יכול לא יהא חיוב עונש על אכילת טבל אלא רק על הטבל שלא הורם ממנו תרומה ומעשרות כל עיקר.

אבל, אם הורם ממנו תרומה גדולה ולא הורם ממנו מעשר ראשון,

או אם הורם ממנו מעשר ראשון ולא הורם ממנו מעשר שני⁽¹⁵⁾ —

ואפילו הורמו ממנו תרומה ומעשר ראשון, ולא הורם ממנו מעשר עני —

מנין שעדיין שם טבל עליו, ולוקה על אכילתו?

תלמוד לומר [דברים יב, יז — יח]: "**לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגן, תירוש**

ויצהרך. כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו".

ופשוטו של מקרא מדבר במעשר שני שצריך להעלותו לירושלים ולאוכלו שם, כי מעשר ראשון או מעשר עני אינם צריכים להאכל בירושלים דוקא.

אלא, שלמדו חכמים בגזירה שוה מהמילה "בשעריך" שפסוק זה אמור במעשר עני.

ולהלן [דברים כו יב] הוא אומר: "כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית, ונתתה [מעשר ראשון] ללוי. [ומעשר עני תיתן] לגר ליתום ולא למנה, ואכלו בשעריך ושבנו.

מה להלן, שנאמר "ואכלו בשעריך" היינו מעשר עני.

אף באן, דכתיב "לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגן" היינו מעשר עני.

ואמר רחמנא "לא תוכל לאכול בשעריך"!

ועמש"כ ריטב"א בסוגיין, ועיי"ש דלתוס' נתחדש דין נבילה בטמא וגם דין נבילה בשרץ, אף שלא שייכא בו שחיטה, משא"כ להרמב"ם. ועיין עוד בהערות על תוד"ה ריסק.

15. היראים (מצוה קע"ב) והסמ"ג (עשין קל"ו) כתבו שאף על פי שהתרומות והמעשרות נוהגות מן התורה רק בדגן תירוש ויצהר, מכל מקום, מעשר שני נוהג מן התורה בכל מיני הפירות ואף בירקות.

והדרך אמונה (פ"ב מתרומות ה"א בסוף ביאור ההלכה הראשון) כתב, שאין דבריהם אמורים אלא לענין חיוב הפרשת מעשר שני מן התורה מכל הפירות והירקות ולא לגבי איסור טבל. שהרי בקרא ד"לא תוכל לאכול" כתיב

(שם) דבריסק נמלים וצרפן לנמלה שלמה לוקה ה' משום נמלה, ואחת משום כזית מנבלת טמאים.

ואמנם בכסף משנה ביאר כוונת הרמב"ם משום בשר שרץ טמא ולא משום נבילה וכן ביאר המאירי. אך תמה עליו הלחם משנה דאחר שלוקה משום שרץ הארץ המים והעוף, איזה לאו דשרץ נוסף עליו.

ועיין באור שמח שהביא ירושלמי (פ"ו דנזיר) דמקרא דבל תשקצו בבהמה ובעוף, הכתוב בפרשת קדושים, ילפינן שאם אכל שרץ שיש בו כזית, לוקה שנים. ועיין בחידושי הגרי"ז פ"ו דזבחים, שלפי זה אם אכל שרץ שיש בו כזית על ידי צירוף תשעה מרוסקין — לוקה אחד עשר!

וכך עושה חבר הלוקח תבואה מעמי הארצות:

מעשר ראשון, קורא לו שם מעשר בצפוני או בדרומו של הכרי, ומפריש ממנו תרומת מעשר, ואוכלו את המעשר ראשון בעצמו. לפי שמעשר ראשון מותר לזרים ואין בו אלא מצות נתינה ללוי, ומספק אינו צריך ליתנו, כי המוציא מחבירו עליו הראיה.

מעשר שני — מפרישו, ואוכלו בירושלים.

אך במעשר עני — נחלקו בו חכמים ורבי אליעזר אם צריך בכלל להפרישו:

רבי אליעזר אומר: אין צריך הלוקח פירות מעם הארץ אפילו לקרות את השם על מעשר עני של דמאי. (17)

והרי לא יתכן לומר, שאסר הכתוב את אכילת מעשר עני בכל שעריך. ובהכרח, שכוונת הכתוב היא לענין טבל הטבול למעשר עני, לומר, שכל עוד לא הוציא ממנו את המעשר עני — "לא תוכל לאכול" (16)

אמר רב יוסף: דין זה האם מעשר עני טובל את הפירות הוא **כתנאי**, בפלוגתא של תנאים הוא.

דתנן במסכת דמאי [ד ג]:

גזרו חכמים על תבואת עם הארץ שתהיה אסורה באיסור "דמאי", והיינו, איסור טבל, מספק, שמא לא עישרוה עמי הארצות. ולכן חייבו חכמים להפריש ממנה מעשרות [אך לא תרומה, כי עליה הם לא נחשדו, אלא ודאי לנו שהם מפרישים אותה].

כסוגיין, שרק על טבל הטבול לתרומה גדולה ולתרומת מעשר לוקין, אך על טבל טבול למעשרות אין עונש מיתה אלא רק מלקות. והגרעק"א שם הביא ממדרש ומירושלמי שאף טבל הטבול למעשר עני הוא במיתה. ועיין ר"ן נדרים פד ב, ובקרבן אורה ביבמות שיישב דעת הרמב"ם מהקושיות מסוגיא דיבמות ומהירושלמי.

ועיין באור שמח פ"ט (ממעשרות) שאין לוקה משום איסור טבל במעשר עני, לפי שכך הגדירה אותו התורה, דכתיב בו "ואכלו — ושבעו". אלא שגזרו חכמים שלא יאכלוהו, אך גזירתם שייכת כך בטבל ודאי, שהמעשר עני שלו ניתן לעניים, ולא בספק טבל, שהיות ואינו ניתן ממנו המעשר לעניים לא גזרו עליו חכמים שיהיה טובל. וכן כתב במשך חכמה בתחילת פרשת תזריע על הפסוק "בכל קדש לא תגע".

17. הרמב"ם (בפ"ט מהלכות מעשר ה"ג) כתב

להדיא "מעשר דגנך תירושך ויצהרך", והיינו, שאין איסור טבל נוהג אלא רק בדגן תירוש ויצהר, אף אם כל הפירות חייבין במעשר. ועיין במנחת שלמה ח"ג שהוכיח כך מסוגיין.

ועיין מנחת חנוך (רפ"ד) שהספק של תוס' ביבמות האם חייב מיתה על טבל הטבול למעשר עני הוא גם על מעשר שני.

אך פאת השולחן (דמאי י"ד ס"ק ח) כתב, שטבל הטבול למעשר שני פשיטא להו לתוס' שחייב מיתה. ועיין שאגת אריה (צ"ו), ובסמוך יבואר עוד בע"ה.

16. ועיין בסוגיא זו ביבמות (פו א) שלומדים בהיקש לענוש טבל הטבול למעשר ראשון במיתה. ודנו שם בתוד"ה א', האם גם טבול למעשר עני הוא בעונש מיתה ככל טבל למעשר, או כיון שלא נאמר בו ההיקש, יענש רק במלקות.

והרמב"ם (פ"י ממאכא"ס ה"כ) הסיק

וחכמים חולקים עליו ואומרים:

א-ז קורא עליו את השם של מעשר עני⁽¹⁾ בצפון של הכרי או בדרומו כדי לפטור בכך את הכרי מתורת טבל, ואינו צריך להפריש ממנו את המעשר עני.

מה שאין כן בשאר המעשרות —

מעשר ראשון צריך להפריש ממנו תרומת מעשר, היות וזר האוכל תרומת מעשר חייב מיתה, ולכן אינו יכול להשאיר את המעשר הראשון עם תרומת המעשר בתוכו ביחד עם שאר התבואה, שמא יאכל זר את תרומת המעשר, אלא צריך להוציא ממנו את תרומת המעשר.

ומעשר שני צריך להפרישו, כדי להעלותו ולאוכלו בירושלים.

ומבאר רב יוסף, שחיוב המלקות למי שאוכל

טבל שלא הוציאו ממנו מעשר עני, תלוי בפלוגתא הזאת של רבנן ורבי אליעזר בהפרשת מעשר עני מדמאי:

מאי לאו, בהא קא מיפלגי רבנן ורבי אליעזר:

דמר, רבנן סברי, שמעשר עני ודאי — טובלו לכרי, אם לא הוציאו אותו ממנו.

ולכן בדמאי הטבול למעשר עני, שהוא ספק, שמא לא הפרישו עם הארץ — צריך לקרוא שם למעשר עני, כדי להוציא את הפירות מידי ספק טבל.

ואילו מר, רבי אליעזר סבר, שאפילו טבל הטבול למעשר עני ודאי, שלא קראו עליו שם מהכרי — אינו טובל את הכרי.

כי לדעתו אין כלל מצוה בקריאת שם על מעשר עני, אלא רק מצוה לתת מעשר עני

1. ברש"י (בעמוד הקודם, ד"ה אין צריך) משמע, דהיינו שקובע לו מקום, בצפון הפירות או בדרומם. וכן הוא בפירושו הרא"ש בנדרים (פב ב:). אך הרמב"ם (פ"ט ממעשר ה"ג) נקט רק שיאמר "עישור מעשר עני — בתוכו". ומשמע מלשונו שאינו צריך לקבוע לו מקום בכרי. ולדבריהם אין צריך להפריש את המעשר עני מהכרי, וכן משמע דנקט רש"י טעם שצריך להפריש מעשר ראשון ומעשר שני, ואין צריך להפריש מעשר עני. ואילו תוס' בנדרים (שם) וביומא (ח ב) ורש"י שם, כתבו שקורא שם ואף מפריש את המעשר עני מתוך הפירות, אלא שמשאירו לעצמו ואין צריך ליתנו לעניים. ועיין מהרי"ט במסקנת הסוגיא, שאף במעשר עני ודאי אין צריך להפרישו מתוך הפירות, אלא דיו בקריאת שם ובקביעות מקום. ועיין תוס' יו"ט דמאי (פרק ד מ"ג).

טעם דנפשיה למה צריכים לקרא שם למעשר עני, כדי לקבוע מעשר שני. היות ועני בשלישית ובששית הוא במקום מעשר שני בשאר השנים. וכ"כ בפיה"מ (דמאי ד') וכתב תמהו על ששינה מסוגיין, (בתוי"ט ובאור שמח על אתר).

ומהר"י קורקוס וחזו"א (דמאי א' סק"ב) ביארו, שלא גזרו איסור דמאי אלא על דבר שיש חיוב מיתה על טבלו, וכיון שהרמב"ם (בפי' ממאכ"ס הובא לעיל) פסק שרק על טבל לתרומה חייב מיתה, הוצרך לטעם שחייבו במעשר עני (וגם למעשר ראשון ושני נתן שם טעם בה"ב וה"ה). ומה שמבואר בסוגיין בפלוגתיהו, היינו שלרבי אליעזר, שלא נחשדו, לא שייך לגזור כלל, דכבר הוא מעושר. ורק לרבנן דנחשדו שייך לגזור, אך הטעם לגזירה הוא כמש"כ הרמב"ם, ועיין עוד בתוי"ט ובאור שמח שתירצו באופנים שונים.